

JAN WAWRZYŃCZYK

Uniwersytet M.Kopernika
w Toruniu

Z KONFRONTACJI PRZEKŁADOWEJ JĘZYKA POLSKIEGO I ROSYJSKIEGO /IV/

W kolejnej części rozważań¹ nad przekładem wyrazów współczesnej polszczyzny i ruszpsyzny przedstawione zostaną materiały odnoszące się do artykułów hasłowych BUDRYS, BYT', EDUKACJA, -PIĘTROWY, POCZYTNOŚĆ, PRIGOROD, WAJDELOTA, WAŃCZOS, WIESIELINKA i ZAANGAŻOWANIE.

1. O hasło BUDRYS

Pozycji tej nie ma w największym słowniku polsko-rosyjskim, czyli HS². Wyraz został zdefiniowany przez SJPDoR jako żartobliwe określenie Litwina; ma ono tło literackie, znany utwór Adama Mickiewicza. To złożone napełnienie kulturowe wyrazu budrys sprawia, że jest on "nieprzekładalny" na język rosyjski. W praktyce możliwe są tu dwa rozwiązania: odpowiednik przybliżony, zubożający informację oryginału, tj. etnonim Litwin, bądź transkrypcja polskiego lituanizmu w postaci budrys. W obu wypadkach odpowiedniość słownikowa powinna być zaopatrzona we właściwą informację pomocniczą /podaną w nawiasie kursywą/ dla użytkownika, wskazującą nieadekwatność przekładu względem wyrazu hasłowego.

W odniesieniu do słowników rosyjsko-polskich, których autorzy opierają zestaw haseł na słownikach objaśniających języka rosyjskiego, nasuwa się pytanie o miejsce wyrazu budrys wśród odpo-

wiedników polskich. Wyrazu budrys nie zawiera żaden z rosyjskich słowników definicyjnych /w tym żaden słownik wyrazów obcych/, stąd nikłe prawdopodobieństwo pojawienia się go w siatce haseł słowników rosyjsko-polskich; rzeczywiście hasła BUDRYS nie ma nawet w największym słowniku - Mir. Wobec najobszerniejszych słowników rosyjsko-polskich uzasadnione będzie w przyszłości oczekiwanie, by odzwierzędziły one wieźnie leksykalne bogactwo nie tylko ruszczyzny, tj. języka oryginałów, ale też w nie mniejszym stopniu bogactwo pólsczyzny, tj. języka przekładów. W danym konkretnym przypadku chodziłoby zatem o to, aby teksty polskie syntetyzowane za pomocą słowników rosyjsko-polskich zawierały m.in. wyraz budrys. Możliwość taką stwarza obecność hasła BUDRYS z polskim odpowiednikiem budrys albo wzbogacenie hasła LITOWIEC drugim /obok podstawowego - w dotychczasowych słownikach jedyne - odpowiednika Litwin/ przekładem; budrys.

2. Do hasła BYT

W tytułach dzieł literackich, filmowych itp. spotkać można specyficzną konstrukcję mianownikową z formą jest, nie odnotowaną w słownikach rosyjsko-polskich /i także, jak się wydaje, rosyjskich/, którą przekład na język polski kwalifikuje do słownika jako odrębną jednostkę przekładową. Oto przykłady użycia owej konstrukcji: Wojna kak ona jest. Pustynia kak ona jest. CRU kak ono jest. W uogólnionym zapisie: $N_{im.} + \text{kak} + \text{Pro}N_{im.} + \text{jest}$. Tytuły tak skonstruowane reprezentują teksty mówiące o istocie tego, co zostało oznaczone rzeczownikiem w mianowniku. Znalezienie dobrego polskiego odpowiednika wskazanej konstrukcji nie wydaje się rzeczą łatwą. Nasuwa się tu możliwość przekładu za pomocą konstrukcji Jaki jest + $N_{mian.}$

raczej niż Taki jest + $N_{mian.}$, choć trudno też nie wziąć pod uwagę struktury $N_{mian.}$ + jako taki. W dalszych rozważaniach nad tym tłumaczeniem warto też pamiętać, że głośny niegdyś w Polsce film amerykański pt. Oklahoma, Oklahoma... W Związku Radzieckim był znany pod tytułem Okłachoma jak ona jest'.

3. O hasle EDUKACJA

Brak go w BogIl, co w tym słowniku potraktować trzeba jako przeoczenie przez przypadek. Autor wypowiedział szereg interesujących sugestii teoretycznych na temat selekcji wyrazów³; propozycje te mają też zastosowanie do zestawiania siatki haseł w słowniku polsko-rosyjskim. W słowniku wielkości BogIl, mającym służyć użytkownikom ze średnim wykształceniem i pokrywać zasób leksykalny maturzysty, wyraz edukacja wydaje się nieodzowny. Podobnie umotywowana jest jego obecność wśród odpowiedników w słownikach rosyjsko-polskich. Niestety fundamentalny Mir nie odnotował tego translatu ani w hasle WOSPITANIJE, ani w hasle OBRAZOWANIJE /w tych to bowiem hasłach ma ono rację bytu, jeśli przyjąć za punkt wyjścia przekłady ustalone przez HS w artykule EDUKACJA/. Jest to więc kolejny przykład zubożenia obrazu słownictwa polskiego w słowniku rosyjsko-polskim. Stylistyczne zróżnicowanie - akurat w tym szczegółowym przypadku - odzwierciedlił inny słownik rosyjsko-polski, przestarzały już dziś pod wieloma względami Dwor, który zawarł wyraz edukacja /jako drugorzędny wobec wyrazu wychowanie/ w hasle WOSPITANIJE.

4. Z hasła - PIĘTROWY i -ETAŻNYJ

Słowniki definicyjne języka polskiego notują kilkanaście złożonych przymiotników z członem -piętrowy. Podobnie też w słownikach rosyjskich znaleźć można pewną liczbę derywatów na -etażnyj.

W HS występują nie wszystkie słożenia na -piętrowy znane SJPDor czy SJPSzymcz, z czego nie sposób czynić poważniejszego zarzutu. Dobrze rozwiązane, pozwalające uniknąć niekonsekwencji i niezgodności, jakie dadzą się zaobserwować w poszczególnych słownikach jednojęzycznych i przekładowych w zakresie doboru omawianego typu derywatów, zaproponował BogII. Mianowicie wyłączył on z korpusu hasłowego owe derywaty, wprowadzając do specjalnej listy sufiksalnych typów wyrazów pominiętych w słowniku odpowiedzialność -piętrowy - -etażnyj /z opisem i ilustracją/⁴. Sformułowana reguła przekładowa jest nader dogodna i ekonomiczna. Niemniej nie jest to reguła bezwyjątkowa; istnieje od niej pewne odstępstwo, nie zauważone przez żadnego autora słownika polsko-rosyjskiego, które stanowi celne świadectwo różnorodności stosunków przekładowych i przykład "leksykograficznej niespodzianki". Otóż regule ujętej w BogII nie podlega przede wszystkim przymiotnik stupiętrowy /i pewne jemu podobne/, o ile został on użyty symbolicznie /por. specjalną funkcję liczebników 100, 1000 itp./, tak jak np. w Tuwimowskiej Pieśni o Białym Domu. Jest oczywiste, że w takich wypadkach nie należy tworzyć przymiotnika 101-etażnyj /według wzoru czteropiętrowy - piatietażnyj/, lecz trzeba zachować liczbę, czyli utworzyć przekład stoetażnyj. Zatem słownik mający hasło STUPIĘTROWY powinien podać pod nim dwa odpowiedniki wyraźnie rozgraniczone, niesynonimiczne, niezamienne: pierwszy /ogólny, zwykły/ 101-etażnyj i drugi /specjalny, ograniczony/ stoetażnyj. W słowniku z odpowiednością -piętrowy - -etażnyj niezbędne jest natomiast zaopatrzenie jej w uściślający komentarz.

5. POCZYTNOSĆ

Wg Rozw tłumaczy się ten wyraz wyrazem popularność; autorzy dopisali w nawiasie wąskówkę, że użycie odnosi się tylko do książki /informacja ta jest istotna dla rosyjskiego użytkownika słownika/. HS powtórzył propozycję przekładową Rozw, uzupełniając swój artykuł nowym uściśleniem, informacją, że popularność odnosi się nie tylko do książki, ale i do autora. W związku z istnieniem nazwy ozitajemost /por. MAS/ można odstąpić od takiego sposobu opracowania hasła i utworzyć odpowiedniość będącą odwróceniem relacji przekładowej ustalonej przez Mir w hasle CZITAJEMOST.

6. Od hasła PRIGOROD

W małym MS tłumaczeniem jest wyraz przedmieście, w BogIl - wyrażenie miejscowość podmiejska, zaś w Mir - osada podmiejska. Definicje podane w MAS, Oż, SJPDor i SJPSzymoz każą odrzucić, jako wadliwą semantycznie, odpowiedniość prigorod - przedmieście. Odpowiedniości zestawione przez autorów BogIl i Mir są w pełni zgodne z tymi definicjami, ale z obu tłumaczeń semantycznie precyzyjniejsze jest niewątpliwie wyrażenie miejscowość podmiejska /osada jest w stosunku do nazwy miejscowość hiponimem - por. definicje SJPSzymoz/. Przekład BogIl ma jednak lekkie skazy zewnętrzne: na tle translandu razi swoją dwuwyrazowością /dwuakcentowością/ i iteracją fonemów. Wyeliminowanie tych skaz, bez strat po stronie semantycznej, wydaje się mało prawdopodobne.

Wyraz prigorod nie zajmuje też właściwego mu miejsca w słownikach polsko-rosyjskich. Jako odpowiednik wyrażenia miejscowość podmiejska czy osada podmiejska nie figuruje on ani w HS, ani w Rozw, ani w MS, ani nawet w BogIl. Natomiast w hasle PRZEDMIEŚCIE

większość słowników /HS, SK, Rozw, MS/ jednym z odpowiedników jest właśnie prigorod, z czym zgodzić się nie sposób. Przekład poprawny podaje tylko BogII: okraina /goroda/.

7. WAJDELOTA

Ta nazwa historyczna została włączona do zestawu haseł w HS z tłumaczeniem bard, uściślonym zakresowo wskazówką "u litowców". Jest to złe tłumaczenie, bowiem zgodnie z informacją zawartą w SJPdor i SWOTok wajdeloci nie byli zwykłymi śpiewakami czy bardami, lecz jednocześnie /niższymi/ kapłanami u pogańskich Litwinów. Informacji tej nie przeczy objaśnienie przytoczone w haśle WAJDIEŁOTY w BAS. Za wprowadzaniem odpowiednika wajdiełot przemawia też fakt, iż ów wyraz jest swobodnie używany w pisanych po rosyjsku pracach mickiewiczologów radzieckich, a zatem nie ma potrzeby pomijania go w słownictwie słowników polsko-rosyjskich.

8. WAŃCZOS

To inny rzadki wyraz, prawdopodobnie lituanizm, uwzględniony przez HS. Autorzy podali przekład transkrypcyjny - wanczos, wsparty objaśnieniem "dubowaja boczarnaja klopka". Wyrazu wanczos nie udało się nam znaleźć w żadnym z rosyjskich źródeł leksykograficznych /z wyjątkiem słownika etymologicznego M.Vasmera/. Świadczy to - w świetle wypowiedzianych wyżej uwag na temat hasła WAJDELOTA - o niekonsekwencji autorów w opracowaniu rzadkich wyrazów oznaczających różne realia. Wyszukiwanie rosyjskiej formy wanczos wymagało przecież nie mniejszego wysiłku niż wyszukanie słownikowej dokumentacji dla wyrazu wajdiełot.

9. Wokół hasła WIESIELINKA

Twór ten odnotowany jest w NSiZ i do słowników rosyjsko-polskich jeszcze nie trafił. Jego opracowanie przekładowe następcza

pewne trudności, które trzeba będzie kiedyś rozwiązać pamiętając jednak o całym ciągu podobnych znaczeniowo i stylistycznie derywatów /m.in. są to wyrazy biezuminka, winowatinka, grustinka, łukawinka, ozorninka, usmieszynka, falszywinka, chitrinka, smieszynka, czudinka/. Dla wyrazu wiesielinka jakimś przybliżeniem tylko będzie tłumaczenie wesołość. Cała seria, mająca wyraźny wspólny mianownik w rosyjskim, raczej nie będzie w przekładzie polskim jednolita formalnie, translaty nie będą mieć wyrazistego wspólnego wykładnika ekspresywności połączonej ze znaczeniem ilości, którą wyrażają translandy. Tłumaczenia będą zewnętrznie zróżnicowane, wielowyrasowe, opisowe, m.in. oparte na rzeczownikach typu błysek, przebłysek.

Jest zrozumiałe, że ruszczyzna słowników polsko-rosyjskich do dziś tworów takich jak wiesielinka nie zna.

10. Do hasła ZAANGAŻOWANIE

Do opracowania HS dopiszmy dwie uwagi /pomijając to, co nasuwa się krytykowi po zestawieniu z hasłem ZAANGAŻOWANIE w Bogil/. Jedna dotyczy wartości aspektowej pary rzeczownikowej zaangażowanie - prijom /na rabotu/ z p. 1 artykułu. W odróżnieniu od translandu translat pod tym względem jest dwuznaczny, może wyrażać i czynność jednokrotną, i czynność wielokrotną. Ta niezgodność powinna być w słowniku zasygnalizowana tak, by jego rosyjski użytkownik wiedział, że wyraz hasłowy zaangażowanie jest równoważny z wyrazem prijom tylko w takich kontekstach, w których ten ostatni oznacza czynność dokonaną. Drugi dopisek dotyczy rozszerzenia gamy odpowiedników wyrazu hasłowego: do propozycji HS można dołączyć wyraz angażyrowannost', twór pojawiający się we współczesnych tekstach naukowych /m.in. w kontekście angażyrowannost' iskusstwa/.

WYKORZYSTANE SŁOWNIKI I ICH SKRÓTY

- BAS - Słownik ⁷nowoczesnego rosyjskiego literackiego
języka w 17 t. AN SSSR, Moskwa-Leningrad 1948-1965
- BogII - A.Bogusławski, Ilustrowany słownik rosyjsko-polski
polsko-rosyjski, wyd.3, T. 1-2, Warszawa 1986
- Dwor - Podręczny słownik rosyjsko-polski, pod red. J.H.
Dworeckiego, wyd. 7, Warszawa 1980
- HS - D.Hessen, R.Stypuła, Wielki słownik polsko-rosyjski,
wyd. 2, T. 1-2, Moskwa-Warszawa 1979
- MAS - Słownik ⁷rosyjskiego języka, AN SSSR, izd. 2, T. I-IV,
Moskwa 1981-1984
- Mir - A.Mirowicz, I.Dulewicz, I.Grek-Pabis, I.Maryniak,
Wielki słownik rosyjsko-polski, wyd. 2, T. 1-2,
Warszawa-Moskwa 1980
- MS - I.N.Mitronowa, G.W.Sinicyna, Karmannyj polsko-rus-
skij i rusko-polskij słownik ⁷, izd. 18, Moskwa 1985
- NSIZ - Nowyje słowa i znaczenija. Słownik ⁷- sprawocznik po
materiałom prassy i literatury 60-ch godow, pod
red. N.Z.Kotiełowej i J.S.Sorokina, Moskwa 1971
- Oż - S.I.Ożegow, Słownik ⁷rosyjskiego języka, izd. 16, Moskwa
1984
- Rozw - Podręczny słownik polsko-rosyjski. Z suplementem,
pod red. M.F.Rozwadowskiej, Warszawa 1974
- SJPDor - Słownik języka polskiego, pod red. W.Doroszewskiego,
t. 1-10, Warszawa 1958-1968
- SJPSzymcz - Słownik języka polskiego, pod red. M.Szymczaka,
t. I-III, Warszawa 1978-1980

- SK - R.Stypuła, G.Kowalowa, Podręczny słownik polsko-rosyjski. Z suplementem, T. 1-2, wyd. 4, Warszawa-Moskwa 1985
- SWOTok - Słownik wyrazów obcych PWN, pod red. J.Tokarskiego, Warszawa 1980

PRZYPISY

- ¹ Ich początek zob. w czasopiśmie "International Review of Slavic Linguistics" III /1978/, 3, s.415-422 oraz IV /1979/, 3, s.467-474. Trzeci odcinek zob. w Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki humanistyczno-społeczne, Filologia Rosyjska, zesz. I /w druku/.
- ² Wykaz skrótów i ich rozwiązanie por. w końcu artykułu.
- ³ Zob. A.Bogusławski, Język bazowy w glottodydaktyce, W: Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy. Studia Filologiczne, zesz. 12, Bydgoszcz 1981 s.7-27
- ⁴ Zob. BogII, T. 2, s.617

К СОПОСТАВИТЕЛЬНОМУ ИЗУЧЕНИЮ ПОЛЬСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ В ПЕРЕВОДНОМ ПЛАНЕ

резюме

Статья представляет собой четвертую часть цикла исследований, начатого в 1978 г. и посвященного критическому анализу словарных переводов. Основным источником материала являются современные польско-русские и русско-польские словари общего типа. Ряд содержащихся в них переводов требует уточнения и поправок, в отдельных словарных статьях нужны дополнения.